

9. Назарук О. М. Особливості розуміння особистого досвіду : дис. ... канд. психол. наук / О. М. Назарук. – К., 2004.
10. *Наративні психотехнології* / уклад. : Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. М. Шиловська, С. Ю. Гуцул. – К. : Главник, 2007. – 144 с. – (Серія «Психологічний інструментарій»).
11. Николаева В. В. Влияние хронической болезни на психику. Психологическое исследование / В. В. Николаева. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1987. – 168 с.
12. Нуркова В. В. Автобиографическая память как проблема психологического исследования / В. В. Нуркова // Психологический журнал. – 1996. – № 2. – С. 16-29.
13. *Проблеми психологічної герменевтики* : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Міленіум, 2004. – 276 с.
14. Чепелева Н. В. Нарратив как средство интерпретации личного опыта / Н. В. Чепелева // Психологія на перетині тисячоліть. П'яті костюківські читання. – 1998. – Т. 3. – С. 484-497.
15. Ярская-Смирнова Е. Нарративный анализ в социологии [Электронный ресурс] / Е. Ярская-Смирнова // Социологический журнал. – 1997. – № 3. – Режим доступа : <http://www.smolsoc.ru/index.php/home/2009-12-24-13-38-54/30-2010-08-30-11-30-31/1508-2011-03-26-02-46-16>.

УДК 159.9.019.4:316.624.3

Н.П. Крейдун, канд. психол. наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ДЕФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ФАКТОР ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті аналізуються підходи до визначення поняття «соціальний інтелект» у вітчизняній і зарубіжній психології. Наводяться результати дослідження з вивчення особливостей соціального інтелекту в групі девіантних підлітків та їх правопослушних однолітків. Виділяється гіпотеза про те, що порушення соціального інтелекту можуть бути однією з причин скоєння підлітками асоціальних дій і вчинків. Визначає завдання подальшого дослідження.

Ключові слова: соціальний інтелект, пізнання поведінки, девіантна поведінка, девіантні підлітки.

В статье анализируются подходы к определению понятия «социальный интеллект» в отечественной и зарубежной психологии. Приводятся результаты исследования по изучению особенностей социального интеллекта в группе девиантных подростков и их правопослушных сверстников. Выделяется гипотеза о том, что нарушения социального интеллекта могут являться одной из причин совершения подростками асоциальных действий и поступков. Определяет задачи дальнейшего исследования.

Ключевые слова: социальный интеллект, познания поведения, девиантное поведение, девиантные подростки.

The paper analyzes the approaches to the definition of "social intelligence" in domestic and foreign psychology. The results of a study on the characteristics of social intelligence in a group of deviant adolescents and their law-abiding peers. Provided the hypothesis that violations of social intelligence may be one reason for the commission of antisocial teenagers actions and deeds. Defines the tasks of further research.

Key words: social intelligence, cognition behavior, deviant behavior, deviant adolescents.

Соціально-психологічні та педагогічні проблеми девіантної поведінки знаходяться у центрі багатьох сучасних досліджень.

На жаль, ці проблеми, їх вирішення у нашому суспільстві мають велике значення. Як свідчить статистика, майже кожен третій підліток може бути охарактеризований як девіант.

Девіантна поведінка у психології визначається як поведінка людини, що призводить до дестабілізації міжособистісних відносин, порушення норм соціального контролю, соціальної дезадаптації і, як наслідок, блокує соціальний розвиток індивіда.

Виходячи з такої трактовки девіантної поведінки, на нашу думку, соціальний інтелект особистості, його деформація може виступати фактором ризику виникнення девіантних поведінкових вчинків.

Соціальний інтелект – відносно нове поняття, що розробляється у психології. Під соціальним інтелектом розуміється певна інтегральна здібність, що визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Вважається, що соціальний інтелект поєднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів, перш за все, – іншої людини як партнера спілкування групи людей [1]. Вперше в психологію поняття соціального інтелекту було введено Е.Торндайком, який трактував соціальний інтелект як специфічну пізнавальну здатність, що забезпечує успішну взаємодію з людьми і вважав його за вид загального інтелекту. Основна функція соціального інтелекту – прогнозування поведінки. У зарубіжній психології по-різному трактується поняття соціального інтелекту. Так, вважається, що саме соціальний інтелект «відповідає» за здібність особистості взаємодіяти з іншими людьми (Ф. Мосс, Т. Хант), здібність мати справу з оточуючими (Т. Хант), здібність легко «сходитися» з іншими, поринати в їхні проблеми (Ф. Верон), а також здібність критично й адекватно оцінювати почуття, настрій і мотивацію вчинків інших людей (Жд. Ведек). Соціальний інтелект, на думку Г. Олпорта, – особливий соціальний дар, що забезпечує гладкість у відносинах із людьми, продуктом його є соціальне пристосування. На думку ж Дж. Гілфорда, соціальний інтелект презентує систему інтелектуальних здібностей, незалежну від чинників загального інтелекту особистості. Концепція соціального інтелекту, в якій акцент ставиться на когнітивних стилях, належить Н. Кентор (1978), яка ототожнює його з когнітивною компетентністю, що дозволяє сприймати події соціального життя з мінімумом несподіванок і максимальною особистісною користю [2].

У вітчизняній психології вперше використовувати поняття «соціальний інтелект» у своїх роботах почав Ю. Ємельянов [3], який визначав його як стійку, засновану на особливостях розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду, здатність розуміти самого себе, інших людей, їхні взаємини і прогнозувати міжособистісні події.

На думку Н. Кудрявцевої, соціальний інтелект – це здібність до раціональних розумових операцій, об'єктом яких виступають процеси міжособистісної взаємодії. Майже аналогічного погляду підтримується А. Савенков [4], який стверджує, що є три критерії, за допомогою яких можна описати соціальний інтелект: когнітивний, емоційний та поведінковий.

Такий досить стислий аналіз підходив до розуміння соціального інтелекту дозволяє стверджувати, що він являє собою когнітивну основу комунікативної компетентності, здібність людини розуміти й адекватно оцінювати себе, свої дії та вчинки стосовно оточуючих. Відповідно, соціальний інтелект забезпечує адекватність й ефективність міжособистісної взаємодії, поєднуючи й регулюючи функціонування пізнавальних процесів, пов'язаних із відображенням соціальних об'єктів. Основними функціями соціального інтелекту можна вважати пізнавально-оціночну, прогностичну, комунікативну, рефлексивну [5].

Нами було проведено дослідження, метою якого було виявлення особливостей соціального інтелекту девіантних підлітків. У дослідженні брали участь підлітки, що скоїли асоціальні вчинки (30 осіб чоловічої статі у віці 15-16 років, контрольна група складається із учнів суспільно-гуманітарної гімназії того ж віку і статі).

Було застосовано методика дослідження соціального інтелекту, автором якої є Дж. Гілфорд [1]. Він першим розробив надійний тест для вимірювання соціального інтелекту, розуміючи його як систему інтелектуальних здібностей, не залежних від фактора загального інтелекту. Соціальний інтелект (за Дж. Гілфордом) може бути описаний у просторі трьох критеріїв: зміст, операції, результати. Він виділив одну операцію – пізнання (С) і зосередив свої дослідження на пізнанні поведінки (СВ). Ця здібність включає шість факторів:

1. Пізнання елементів поведінки (CBN) – здібність виділити з контексту вербальну і невербальну імпресію поведінки.

2. Пізнання класів поведінки (CBC) – здібність розпізнавати загальне в поведінці у потоці емпресивної чи ситуативної інформації.

3. Пізнання відносин поведінки (CBR) – здібність розуміти відношення між одиницями інформації про поведінку.

4. Пізнання змін поведінки (CBS) – здібність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії людей, саме їх поведінки.

5. Пізнання змін поведінки (CBT) – здібність розуміти зміни поведінки в різноманітних ситуативних контекстах.

6. Пізнання результатів поведінки (CBI) – здібність передбачити наслідки поведінки при наявній інформації.

Методика складається з 4 субтестів: три субтеста включають невербальний стимульний матеріал, один – вербальний. Субтести діагностують 4 здібності у структурі соціального інтелекту:

1. «Історія з закінченням». Вимірюється фактор розуміння результатів поведінки.

2. «Групи експресії». Визначається фактор пізнання класів поведінки, а саме, здібність до логічного узагальнення, виділення загальних ознак у різноманітних невербальних реакціях людини.

3. «Вербальна експресія». Вимірюється фактор пізнання перетворень поведінки, а саме, здатність розуміти зміни вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що її спровокувала.

4. «Історія з доповненням». Визначається фактор пізнання систем поведінки, здібність розуміти логіку розвитку ситуацій міжособистісної взаємодії.

Отримані результати дослідження представлено у таблиці.

Таблиця

Середні показники рівня соціального інтелекту в досліджуваних

Субтести	Групи досліджуваних			
	Асоціальна		Просоціальна	
Фактор соціального інтелекту	Середній показник	Рівень вираженості категорії	Середній показник	Рівень вираженості категорії
1. Історія з закінченням (розуміння результатів поведінки)	2,2	нижче середнього	2,9	нижче середнього
2. Групи експресії (логічне узагальнення поведінкових актів)	1,9	низький	2,55	нижче середнього
3. Вербальна експресія (розуміння змін вербальних реакцій)	2,25	нижче середнього	2,35	нижче середнього
4. Історія з доповненням (розуміння логіки розвитку ситуацій)	1,95	низький	2,1	нижче середнього
Загальний рівень соціального інтелекту	1,7	низький	2,15	нижче середнього

Отримані результати дають можливість охарактеризувати соціальний інтелект досліджуваних. Для групи підлітків із девіантною поведінкою притаманними є: низький показник загального рівня соціального інтелекту; недостатній рівень вираженості здібностей розуміння зв'язку між поведінковими вчинками та їх наслідками; нівелювання соціальними нормами; відсутність розуміння невербальної поведінки оточуючих: вони мають труднощі в ситуаціях міжособистісної взаємодії; девіанти досить часто конфліктують із дорослими, демонструючи неприйняття позиції дорослого. Отже, з огляду розуміння механізму асоціальної поведінки як процесу взаємодії зовнішніх факторів та внутрішніх

особистісних особливостей, які детермінують асоціальні вчинки, можна вважати, що порушення у сфері соціального інтелекту є одним із факторів ризику асоціальної поведінки особистості у підлітковому віці. Ми зупинилися лише на тих особливостях соціального інтелекту, показники яких були статистично значущі у нашому дослідженні. Але звернемо увагу на те, що й у просоціальних підлітків також фіксуються не досить високі показники соціального інтелекту. Це не означає, на нашу думку, що вони складають «групу резерву девіантів», але це підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи психологів, педагогів, соціальних працівників по формуванню соціального інтелекту.

На сучасному етапі розвитку суспільства людині необхідно досить швидко реагувати на зовнішні зміни, постійно розвиватися та самостверджуватися. У підлітковому ж віці, коли основною потребою особистості є потреба у самоствердженні, проблема формування просоціальних способів задоволення цієї потреби набуває вагомого практичного сенсу. У нашому контексті – це проблема визначення конкретних соціально-психологічних факторів, що впливають на особливості становлення і розвитку соціального інтелекту підлітків. Цьому і буде присвячене наше подальше дослідження.

Список використаних джерел

1. Кудинова И. Б. Социальный интеллект как предмет исследования / И. Б. Кудинова. – Тольятти : ТГУ, 2007. – 168 с.
2. Чеснокова О. Б. Возрастной подход к исследованию социального интеллекта / О. Б. Чеснокова // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 35-45.
3. Харченко С. В. Характер взаимосвязи академического, социального и эмоционального интеллекта у субъектов профессии «человек – человек» / С. В. Харченко / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. – Х., 2007. – № 793. – С. 425-429.
4. Савенков А. И. Эмоциональный и социальный интеллект как предикаторы жизненного успеха / А. И. Савенков // Вестник практической психологии образования. – 2006. – № 1 (6). – С. 3-38.
5. Руденко С. В. Социальный интеллект как фактор успешности педагогической деятельности / С. В. Руденко // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 12. – С. 7-12.

УДК 17.032.1:338.2-053.81

О.В. Лавренко, канд. філос. наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії соціальної психології
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

МОРАЛЬНА РЕГУЛЯЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються поняття моралі, моральності особистості, моральної регуляції, моральної норми, чинники, що впливають на економічну поведінку особистості.

Ключові слова: мораль, моральність особистості, моральна регуляція, моральна норма, економічна поведінка, індивідуалізм, гедонізм, консюмеризм.

В статье рассматриваются понятия морали, нравственности личности, моральной регуляции, моральной нормы, причины, влияющие на экономическое поведение личности.

Ключевые слова: мораль, нравственность личности, моральная регуляция, моральная норма, экономическое поведение, индивидуализм, гедонизм, консьюмеризм.

In the article concept of moral, moral of the personality, moral regulation, moral standards, the reasons influencing economic behavior of the personality are considered.

Key words: moral, moral of the personality, moral regulation, moral standard, economic behavior, individualism, hedonism, consumerism.

Актуальність дослідження, теоретико-методологічне обґрунтування проблеми. Разом із усім людством Україна сьогодні входить у нову цивілізацію, у світ глобалізму, де невпинно розширюються взаємозв'язки і взаємозалежність індивідів, держав, націй,